

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2023.40.06>

Ханикін Д. В.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена ризику загрози економічній безпеці України, який може бути реалізованим в умовах війни, який існує та для якого можна визначити першочергові рішення та заходи, до яких має вдатися держава для захисту національної економічної безпеки.

Враховуючи комплекс загроз економічній безпеці та небезпечні дії, процеси та явища в усіх сферах і галузях економіки, а також розуміння логіки їх розвитку та взаємовпливу в умовах кризи дозволяє краще уявити принципи національної стабільності, що, у свою чергу, спрощує забезпечення заходів та коригування економічної політики держави для забезпечення кращого захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Наявність загроз означає, що органи державної влади та інші суб'єкти забезпечення економічної безпеки потребують модернізації стратегії поведінки, перегляду планів і пріоритетів дій, зосередившись на зміцненні економічної безпеки держави.

Проте на практиці культура забезпечення економічної політики, орієнтованої на забезпечення економічної безпеки в Україні лише почала формуватися, оскільки перехід до реалізації потреб економічної безпеки в повсякденній політиці економічного розвитку потребує комплексного врахування викликів і загроз у практиці нормотворення та розробки політики. Забезпечення економічної безпеки також передбачає вирішення проблеми щодо інвестування в мінімізацію загроз, які ще не матеріалізувалися, особливо з огляду на критичне нормування коштів і ресурсів розвитку.

За результатами експертних досліджень, проведених у 2022–2023 роках, Уряд України, керівники бізнесу, політики, громадські організації, науковці та аналітики можуть системно оцінювати загрози економічній безпеці в умовах воєнного часу, які впливають на майбутній економічний розвиток України. Співпраця та взаємодія можуть зменшити майбутні ризики для економічної безпеки України.

Ключові слова: *забезпечення, економічна безпека, національна економіка, стабільність, невразливість, внутрішні і зовнішні загрози, економічне середовище, ефективність економічної політики.*

У перші місяці повномасштабної війни економічна безпека України значною мірою забезпечувалася накопиченими в довоєнний період резервами і запасами безпеки, оперативним згуртуванням зусиль суспільства на регіональному та місцевому рівнях, самоорганізацією і солідарністю громадян України перед обличчям екзистенційної загрози російської агресії та надання безпрецедентної міжнародної підтримки.

З початку тотального вторгнення Росії понад 25 відсотків українців залишилися без роботи та втратили заробіток. За оцінками Світового банку, рівень бідності зріс до понад 20 відсотків. Понад вісім мільйонів українців були змушені залишити свою країну, а майже шість мільйонів людей були переміщені всередині країни [2].

З переходом російської агресії у форму тривалої війни на виснаження посилюється безпосередній вплив бойових дій на економіку шляхом цілеспрямованих ударів по об'єктах критичної інфраструктури країни, виснаження фінансових резервів населення та економіки, збільшення в економічній нерівності, що склалася під час війни, і використання ворогом потенціалу різних гібридних інструментів впливу. Це вимагає необхідності реалізації цілеспрямованої політики держави щодо протидії комплексу ризиків на основі оперативного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці в умовах воєнного часу та аналітичної обробки їх результатів [3].

У 2023 році економічна безпека України залишається складною. Водночас, порівняно з попереднім періодом (весна 2022 року), поточна оцінка показує, що ризики загрози економічній безпеці були меншими.

Аналізуючи чинне національне законодавство, можемо зазначити, що у вітчизняній правовій сфері відсутнє визначення поняття «безпека». Натомість, у профільному Законі України

«Про національну безпеку України» від 24.02.2023 № 2952-IX [Про національну безпеку України : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>], виділено такі її різновиди, як воєнна, державна і т.д. Вивчаючи та аналізуючи змістовне наповнення кожної з них, можна сказати, що критерієм розмежування між такими видами законодавець вважає види реальних і потенційних загроз. Так, у випадку з військовою безпекою мова йде про воєнні загрози; для державної безпеки типовими є загрози невоєнного характеру; для громадської – деструктивні чинники, що можуть впливати на громадський порядок.

Для уникнення виникнення негативного прогнозу необхідними умовами є якнайшвидше подальше відновлення соціально-економічної динаміки та підтримання обсягів надходження зовнішніх компенсаційних ресурсів на рівні не нижче попереднього року.

У найбільш ризикованій зоні залишається показник високого дефіциту державного бюджету, хоча сприйняття інтенсивності впливу цього чинника на економічну безпеку у 2023 році дещо знизилося порівняно з попереднім оціночним періодом, у якому він враховувався як за ймовірності та найбільш загрозового впливу [4].

Фактори соціального забезпечення матимуть критично високий вплив на економічну безпеку, що можна пояснити негативними очікуваннями значного погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення, а також втратою можливостей працевлаштування та поглибленням структурної нерівності на ринку праці.

Крім того, актуальним залишається ризик погіршення умов життя значних груп населення внаслідок руйнування житлово-цивільної інфраструктури.

Що стосується охорони праці, то ситуація дещо покращилася порівняно з минулорічними оцінками. Значна криза промислового виробництва втратила свою інтенсивність, що можна пояснити очевидним прогресом у спільних зусиллях держави та компаній у заходах підтримки бізнесу, скорочення дефіциту електроенергії та підтримки переїздів. При цьому ситуація залишається вкрай складною, навіть за умови спаду кризи промислового виробництва в 2023 році.

Підтримання напруженості щодо зовнішньоекономічної безпеки також тісно пов'язане із загрозами виробничій та інвестиційній/інноваційній безпеці. Водночас нестабільність логістичних шляхів, пов'язана з військовою небезпекою та можливими новими блокадами, не сприяє оптимізму щодо розвитку території, а отже, й безпеки зовнішньоекономічної діяльності у 2023 році. Найбільший вплив на зовнішньоекономічну безпеку матиме бути значною втратою експортного потенціалу через руйнування виробничих потужностей та збільшення від'ємного зовнішньоторговельного сальдо [2].

У контексті дослідження економічної безпеки України особливий інтерес становить саме державна безпека, до структури якої включається й економічна складова. Це наочно підтверджується законодавчо визначеною компетенцією суб'єктів її забезпечення, наприклад, ознайомлюючись із ч. 1 ст. 19 і ст. 1 законів України «Про національну безпеку України», від 24.02.2023 № 2952-IX [Про національну безпеку України : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>] та «Про Службу безпеки України» від 13.07.2023 № 3232-IX [Про Службу безпеки України : Закон України від 13.07.2023 № 3232-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>] відповідно, можна зазначити, що Служба безпеки України забезпечує державну безпеку.

Фінансова безпека залишиться ключовим напрямом економічної безпеки у 2023 році. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагають постійного фокусування державного сектору, насамперед, на питаннях забезпечення фінансових зобов'язань держави (як щодо заміщення втрачених податкових, так і митних), надходжень та щодо оптимізації видатків бюджету, збільшення фінансових ресурсів), стабільності пенсійної системи), забезпечення достатнього стимулювання економіки та залучення міжнародних фондів підтримки.

Експерти відносять інвестиційно-інноваційну складову до зони значного ризику, що може означати високу потребу у забезпеченні інвестиційно-інноваційної безпеки на основі складання та реалізації спеціального плану заходів щодо її забезпечення з урахуванням специфіки воєнний час. Враховуючи обмежені фінансові можливості держави щодо здійснення додаткових капіталовкладень, фінансова підтримка наукової діяльності та інших інноваційних галузей

потребує вдосконалення міжвідомчої координації та розширення можливостей для залучення іноземних інвесторів [3].

В умовах війни в Україні демографічна ситуація значно погіршилася, що має довгострокові негативні наслідки для всіх складових економічної безпеки, а вирішення демографічних проблем потребує коротко- та середньострокового планування та дій як у стратегічній перспективі, так і в стратегічна перспектива. У майбутньому на рішення щодо повернення громадян з-за кордону впливатимуть, у тому числі, заходи уряду щодо сприяння доходам і зайнятості населення, тому на державному рівні цим питанням слід приділяти максимальну увагу.

Завдяки здатності швидко та ефективно мобілізувати фінансові ресурси, контролювати ситуацію в банківському секторі, а також тому, що наша держава отримала значну міжнародну фінансову підтримку від МФО та країн-партнерів, Україні вдалося забезпечити виконання державних зобов'язань цілі, закладені в бюджеті для виконання фінансових зобов'язань, підтримки банківської стабільності та, крім того, збереження ділової репутації на міжнародних фінансових ринках, яку Україна створила за останні роки. Це створює фінансову основу для подальшого функціонування та створення умов для відбудови країни. Рівень загроз фінансовій безпеці знизився порівняно з минулим роком і наразі оцінюється як значний та помірний, за винятком ризику збільшення дефіциту державного бюджету, який залишається мінусовим. У 2023 році загрози залишаються значними та викликають велике занепокоєння. Значні втрати податкових і митних надходжень державного та місцевих бюджетів, збільшення державного боргу та витрат на його обслуговування, недофінансування окремих видатків бюджету, а також погіршення фінансової стійкості пенсійної системи через обмеженість фінансові можливості держави [3].

Виробничий сектор України значно постраждав від втрати частини трудового потенціалу через вимушену міграцію та додатково з осені 2022 року через ускладнення в енергозабезпеченні.

Важливим чинником є підтримка динаміки економіки, збереження купівельної спроможності населення шляхом належного забезпечення заробітної плати працівників, фінансування пенсій і соціальних допомог, надання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам, а також помірна динаміка інфляції [4].

Водночас ЄС став найважливішим торговим партнером України. Міжнародна підтримка України стала одним із вирішальних факторів зниження рівня ризику для експорту країни. Міжнародні партнери, особливо європейські, відіграли важливу роль у розвитку транспортно-логістичних можливостей України. Однак без повного відкриття морських транспортних шляхів неможливо повністю подолати логістичні перепони для експортерів.

Після шокуючих наслідків початкової фази війни у другій половині 2022 року ситуація у виробничому секторі України почала покращуватися. Звільнення частини окупованих територій, скорочення районів ведення бойових дій, зменшення можливостей агресора завдати масованих ракетних ударів по території України, диверсифікація імпортно-експортних логістичних каналів – все це призвело до Це можливості відновлення багатьох виробничих процесів. Проте зростає небезпека збільшення сировинного та низькотехнологічного експорту, а також зростання негативного сальдо торговельного балансу [3].

Потужним рушієм для активізації вітчизняного виробництва має стати масштабна відбудова країни, яка розпочалася ще до завершення активних бойових дій.

У той же час, щоб забезпечити адекватну підтримку виробництва для відновлення, вже визначена операційна адаптивність вітчизняного підприємства повинна бути підкріплена його відповідною інвестиційною та інноваційною здатністю. Наразі початок значних відновлювальних процесів в економіці неминуче супроводжуватиметься збільшенням обсягів імпорту.

Наслідки тотальної війни значно погіршили ситуацію в інвестиційній сфері. Інвестиційна спроможність держави, яка значною мірою залежить від обсягів зовнішньої допомоги Україні, значно скоротилася. Значні середньострокові ризики, пов'язані з накопиченням ефектів зносу виробничих фондів та збільшенням технологічного відставання, призводять до суттєвого обмеження інвестиційної активності в корпоративному секторі. Крім того, наявні

інвестиційні ресурси економіки також значною мірою орієнтовані на цілі оперативного реагування – наслідки військової агресії, насамперед ремонт та відновлення пошкоджених виробничих потужностей для забезпечення їх функціональності, що не завжди можна поєднати з необхідною модернізацією. Обсяги приватного та державного фінансування наукових досліджень та інноваційної діяльності зменшилися в разі [3].

Високі ризики для економічної безпеки України внаслідок війни вкрай негативно впливають на наміри та настрої інвесторів та створюють довгострокову загрозу для подальшого відновлення країни через значне зниження інноваційної активності. Враховуючи те, що основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємства, погіршення можливостей ведення прибуткової господарської діяльності призвело до відмови від інвестиційних проєктів та обмеження доступу до зовнішніх інвестиційних ресурсів. Однак банківське кредитування інвестиційної діяльності скорочується швидше.

Масштабне вторгнення створює серйозну проблему для розвитку та підтримки людського капіталу. Серед основних викликів – значне погіршення соціально-економічного становища незахищених груп населення на фоні втрати можливостей працевлаштування та поглиблення структурної нерівності на ринку праці [2].

Посилилися негативні демографічні тенденції – загальне зменшення чисельності населення, особливо працездатного віку, з одночасним збільшенням частки людей похилого віку, з'явилися нові вразливі категорії громадян, зумовлені міграційними потоками, фізичними втратами населення тощо. збільшення ступеня втрати працездатності. Збільшується кількість людей з обмеженою працездатністю та особливими потребами. Військові дії стали чинником погіршення соціально-побутових умов цих груп населення та зменшення доступності медичних закладів та установ, що надають соціальні послуги. Це перешкоджає формуванню належного якісного людського капіталу в середньостроковій та довгостроковій перспективі та матиме негативні наслідки під час післявоєнного відновлення.

Поняття «економічна безпека держави» більшість науковців традиційно акцентують увагу на існуванні Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 22.03.2021 р. № 203, згідно з якими економічною безпекою визнається такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Однак попри конституційне визнання її значимості та зважаючи на підзаконний рівень і враховуючи рекомендаційний характер документа, об'єктивно вбачається за доцільне й виправдане закріпити таке поняття саме на законодавчому рівні [Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.03.2021 р. № 203. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>].

Кумулятивний довгостроковий ефект пов'язаного з війною зростання вартості життя на тлі зниження купівельної спроможності може призвести до погіршення якості життя не лише вразливих груп населення, а й найважливішої частини населення. населення України.

Гострий дефіцит фінансових і кадрових ресурсів на фоні значної руйнації соціальної та цивільної інфраструктури загострює завдання модернізації системи соціального захисту населення з метою посилення її цільового характеру та ризикоорієнтованості.

Тому, крім поточних завдань забезпечення людського капіталу, необхідно закласти основи нової соціальної політики, яка б враховувала сучасні світові тенденції та забезпечувала соціально-економічну інтеграцію всіх груп населення.

Загрози, які можуть спричинити високий рівень негативного впливу, але наразі мають помірну ймовірність виникнення, дають змогу виокремити потенційні тригери підвищених ризиків, попередження яких має визначати пріоритети діяльності політика забезпечення економічної безпеки. Ці тригери включають – збільшення частки біженців війни, які вирішують не повертатися до країни, а також можливий подальший виїзд – у разі погіршення ситуації з безпекою та після зняття обмежень на виїзд для призовників, що матиме негативний вплив на трудовий потенціал країни [1].

Зниження довіри до органів державного управління, особливо у сфері оподаткування, що призведе до погіршення податкової дисципліни та зростання неформального сегменту економіки.

Зменшення спроможності бюджетної системи забезпечити виконання запланованих видатків через труднощі з покриттям дохідної частини та/або фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити ефективність системи соціального захисту та ситуацію в бюджетній сфері (освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо).

Постійне зниження конкурентоспроможності українських виробників через тривале недоінвестування, зупинку інновацій та зростання додаткових витрат, що сповільнить післявоєнне відновлення, знищивши його інклюзивність та його мультиплікаційний ефект на економічне зростання та відновлення доходів [2].

Надмірний приплив імпортованих товарів споживчого та виробничого призначення через пригнічення та недостатню потужність внутрішнього виробництва, що закріпить стан імпортозалежності національної економіки, що спричинить тиск на торговий баланс та перешкоди динамічному відновленню виробництва та умови прийому на роботу.

Висновки. Законотворчість в рамках реалізації державної політики з питань формування безпеки використовується через нормативно-правові акти, що забезпечує стабільність і однозначність як особливий державно-владний припис, який є загальнообов'язковим при визначенні актуальним понятійним апаратом загроз сучасній державі. Посилення негативного впливу наслідків війни на навколишнє середовище, погіршення умов економічної діяльності (особливо в аграрному секторі) та якості життя населення (у тому числі створення додаткових перешкод для повернення людей на місця постійного проживання). Погіршення спроможності економіки забезпечити продовольчу безпеку внаслідок негативних процесів в аграрному секторі, зниження ефективності продовольчої інфраструктури (зберігання, первинної переробки, постачання сільськогосподарської сировини), що матиме негативні соціальні наслідки. Внаслідок чого виникає необхідність відмежування у першу чергу побудови відповідних, орієнтованих на певну групу, загроз та ризиків адміністративно-правових механізмів задля безпеки держави.

Використана література:

1. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 22.03.2021 р. № 203. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>.
3. «Про національну безпеку України» : Закон України від 24.02.2023 № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
4. Стратегія національної безпеки України : Закон України про Службу безпеки України: від 13.07.2023 № 3232-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

References:

1. Buniak N. (2022). *Sotsialna bezpeka liudyny: sutnist ta shliakhy zabezpechennia* [Human social security: essence and ways of provision]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-68>
2. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy (2021)*. [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. *Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli vid 22.03.2021r. № 203*. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=d4c96730-ea46-4ebd-ba92-60631a3e2e69&tag=MetodichniRekomendatsiiMakroekonomika&isSpecial=true>.
3. *Zakoni Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" (2023)*. [Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"]. № 2952-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. *Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy (2023)*. *Zakon Ukrainy pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy* [Law of Ukraine on the Security Service of Ukraine]. vid 13.07.2023 № 3232-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>

Khanikin D. Ensuring the economic security of Ukraine in the conditions of martial law

The article is devoted to the risk of a threat to the economic security of Ukraine, which can be realized in the conditions of war, which exists and for which it is possible to determine priority decisions and measures that the state should resort to in order to protect national economic security.

Taking into account the complex of threats to economic security and dangerous actions, processes and phenomena in all spheres and branches of the economy, as well as understanding the logic of their development and mutual influence in crisis conditions, allows a better understanding of the principles of national stability, which, in turn, simplifies the provision of measures and the adjustment of economic policy states to ensure better protection against external and internal threats.

The presence of threats means that state authorities and other subjects of ensuring economic security need to modernize the strategy of behavior, review plans and priorities of actions, focusing on strengthening the economic security of the state.

However, in practice, the culture of ensuring economic policy aimed at ensuring economic security in Ukraine has only just begun to form, since the transition to the realization of economic security needs in the everyday policy of economic development requires comprehensive consideration of challenges and threats in the practice of rulemaking and policy development. Ensuring economic security also involves addressing the issue of investing in minimizing threats that have not yet materialized, especially given the critical rationing of development funds and resources.

According to the results of expert research conducted in 2022–2023, the Government of Ukraine, business leaders, politicians, public organizations, scientists and analysts can systematically assess threats to economic security in wartime conditions that affect the future economic development of Ukraine. Cooperation and interaction can reduce future risks to the economic security of Ukraine.

Key words: *security, economic security, national economy, stability, invulnerability, internal and external threats, economic environment, effectiveness of economic policy.*